

Bocatus orvosi tárgyú versei

Balegová, Jana dr.¹ ■ Šimon, František dr.¹ ■ Magyar László András dr.²

¹Kassai P. J. Šafárik Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Román és Klasszikus Nyelvek Tanszék, Košice (Kassa)

²Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest

Bocatus János vagy pontosabban Johannes Bock, latinos nevén Johannes Bocatus (Vetschau, Németország, 1569 – Uherský Brod, Csehország, 1621) jelentős – szorb nemzetiségű – humanista költő, diplomata és pedagógus volt. 1590-től kezdve Észak-Magyarországon mint az eperjesi városi iskola rektora, majd 1603 és 1604 közt mint kassai városi főbíró tevékenykedett. 1596-ban II. Rudolf (1552–1612) német-római császár és magyar király „*poeta laureatus Caesareus*” (császári koszorús költő) címmel tüntette ki, majd 1598-ban magyar nemességet is adományozott neki. Bocskai István (1557–1606), a Habsburg-ellenes felkelést vezető erdélyi fejedelem utóbbi diplomáciai megbízatással küldte Németországba a protestáns fejedelmekhez, ahol a braunschweigi választó letartóztatta és kiszolgáltatta a császárnak. Prágában több évet töltött tömlöcben, 1611-ben sikerült megszöknie. A császári kegyelem elnyerése után visszatért Kassára. Innen hívta meg Bethlen Gábor (1580–1629) erdélyi fejedelem a gyulafehérvári könyvtár élére, s adott neki egyben történetírói megbízást. Bocatus újabb diplomáciai küldetése során hunyt el a magyar–morva határ „Magyar gázló” (ma: Uherský Brod, Csehország) néven ismert helységében.

Johannes Bocatus igen termékeny költő volt [1], aki, egyebek közt, orvosi tárgyú verseket is írt. 1599-ben Bártfán (Bardejov) publikálta terjedelmes *Hungaridos libri poematum quinque* című versgyűjteményét [2]. A gyűjtemény második könyve tartalmazza disztichonokban írt *Laus medicinae* (Az orvostudomány dicsérete) című enkómiumát. Ennek teljes címe a következő: „*Laus medicinae ex dicto Ecclesiastici 38: Honora medicum propter necessitatem, quia Dominus eum fecit. Ad Magn[ificum] et Excell[entem] V[irum] D[ominum] Nicolaum de Bucellis, Ital[um], olim Steph[ani] r[egis] Pol[onici] Archiatrum, Med[icinae] Doctorem, Cracoviae.* (Az orvostudomány dicsérete Sirák 38.1. szerint: „Tiszteld az orvost, mert jó szolgálatot tesz, meg hát az orvos is Isten teremtménye.” A Nagyságos és Kiváló olasz Nicolaus Bucella Úr, István lengyel király egykori főorvosa, krakkói orvosdoktornak ajánlva.) A költemény a medicinát és az orvosokat magasztalja, ám arra is felhívja a figyelmünket, hogy sorsunk valójában Isten kezében van.

Az olasz Niccolò Bucella (1520–1599) kiváló orvos volt, Báthory István (1533–1586) korábbi erdélyi feje-

delem, lengyel király háziorvosaként is működött. Wespriemi szerint Bucella az ősi magyar főnemesi Forgách család tagjait is kezelte, márpedig Bocatiust remek kapcsolatok fűzték a családhoz [3].

Az orvostudomány dicséretének ötlete nyilván a neves elődöktől, például Rotterdami Erasmustól (1466–1536) származott, aki Löwenben, 1518-ban publikálta saját *Encomium medicinae*-jét [4]. A XVI–XVII. században általában ez a mű szolgált a hasonló tárgyú enkómiumok mintájául, egyebek közt Philippus Melanchton (1497–1560) számára is, aki két medicinadicséretet is írt *Laus artis medicinae*, illetve *Encomium medicinae* címmel [5]. Eobanus Hessus (1488–1540) pedig Erasmus enkómiumát szedte elégikus disztichonokba [6, 7].

Bocatus himnusza, amint az címéből is kitűnik, a bibliai Sirák könyvének 38. fejezetén nyugszik (1–15), amely azt taglalja, miért és miként érdemes orvoshoz fordulni. Ugyanezt az ótestamentumi helyet idézi egyébként Erasmus, Hessus vagy Melanchton is a maga művében. A szerző az ősi, mitikus orvosokkal, Aszklépiosz fiával, Podaleiriosszal és Makháónnal kezdi versét, illetve arra a tiszteletre hivatkozik, amelyet az ókorban az orvosok és a gyógyszerek iránt tanúsítottak, s aminek a medicina vélt isteni eredete volt az oka.

*Inventumque Dei quod crederet esse medentis
aetas pisca fuit grata memorque magis.
Hinc medicos opibus magnis et honoribus auxit,
insertos claro iussit et esse loco.
Non paucis grandeis passim statuere columnas,
pharmaca vel sancti numinis instar erant.
Et merito: aegrotis qui scit bene reddere vireis,
is certe magno dignus honore vir est.*

*Gyógy-isten leleményének hitték eleink még,
s tisztelték is ezért egykor a gyógytudományt.
Nagy jutalommal halmozták, nagy rangra emelték,
becsben tartva, amint illik, az orvosokat.
Némelyiküknek az ókorban még kultusza is volt,
s gyógyszereik csodaként vette az egyszerű nép.
S jól is tette, hisz azt, ki a kórt gyógyítani képes,
méltán illeti mély tisztelet és köszönet.*

Véleménye szerint az orvos kivételezett helyzete Isten adománya, ez az alapvető oka annak, hogy tisztelnünk kell őket:

*Ut doctor praestet medicaminis, efficit ipse,
a quo nostra venit vita salusque, Deus
His igitur coelum quod honores destinat altos,
clarat Apollineos gloria iure viros*

Üdvözítőnk és életadónk, Isten, ki megáldja
orvosainkat a szent gyógy-tudománnyal. Ezért,
minthogy a tiszteletük mennyből ered, őket
Phoebus papjaiként hódolat illeti meg.

Bocatus felhívja figyelmünket azoknak a műveletlen embereknek az irigységére és hálátlanságára az orvosokkal szemben, akiknek bizalmatlansága azon alapul, hogy az orvos nem képes az életet meghosszabbítani.

*Iam, licet egregii, vano ludibria vulgo
sunt medici, et laudes nescit Apollo suas
Livor edax illos manet, obtrectatio carpit,
Doctus et arte potens stellio nomen habet.
Clamor it: an medicus faceret mihi grandius aevum,
Horas ipse sibi proroget ante suas.*

Bármi derék is az orvos, csak gúnyolja a köznép,
nem jár hála sosem fáradozásaiért,
Aljas irigység kezdi ki őt, mocskolja gyalázat.
Nagy tudományú? Nekik csak locsogó-fecsegő.
Kérdezik őt gonoszul: Ha halandó vagy magad is, hogy
nyújthatnád meg az én nagy becsű életidőm?

Bocatus elutasítja ezt a hozzáállást, és hangsúlyozza: az orvos dolga csupán annyi, hogy megtartsa vagy visszaadja az emberek egészségét, míg életről és halálról egyedül Isten dönthet.

*Turba tace, non est ea noxa Machaonis, annos
ille dat integros, caetera numen agit*

Hallgass, ostoba had! Nem az orvos dönt a halálról.
Testedet óvja csak ő: rólad az Isten ítél.

Bocatus elítéli azt is, ha különféle tudatlan alakok adják ki magukat orvosnak és járattják le az orvosi hivatást:

*Quin etiam passim vult quilibet esse Machaon
sartor, fartor, anus, mysta, scholarcha rudis.
Sic ars vera iacet contempta, et nescia recti
natio, iudicio privat honore bonos.*

Már boldog s boldogtalan itt doktor lehet: ócska
kókler, tornatanár, varga, szabó, banya is.
Sárban a szent tudomány: a tudatlanság diadalt ül,
jókat is elszédít, hogyha a rossz sikeres.

Az ótestamentumi Sirák szavaival követel több tiszteletet az orvosnak:

*Hos, inquam, hos, quamvis ringatur plurimus, aequum est,
inter honorandos nomen habere viros.
Et pia Siracide medicos quia scita celebres
Suscipere, et magna tollere laude iubent*

Még ha gyalázzák is, mondom: tiszteld csak az orvost,
méltán illeti meg tisztelet és becsület.
Vésd a Sirák próféta szavát az eszedbe, mely így szól:
„Tiszteld, s tartsd, ha tudós, nagyra az orvosodat!”

Az orvosok megítélésének követendő példájaként említi a Forgách családot, amelynek tagjai e bibliai parancsokat követik:

*Forgaciana domus monitis his applicat aureis
Vult medicos, certus porro sequatur bonos.*

Lám az egész Forgách-nemzetség hallgat e szóra,
s orvosait mindig megfelelően becsüli.

Himnusza címzettjéhez, Niccolò Bucellához fordulva hangsúlyozza: méltatni kívánja orvosi tudományát, s erősen reméli, hogy Bucella tényleg képes enyhíteni betegei szenvedésén. Költeményében, némi túlzással, Hippokratészhez, Aszklépiosz mitikus fiához, Podaleirioszhoz, sőt magához Apollónhoz hasonlítja őt:

*Huc te Sarmaticis nuper devexit ab oris
Corpora quo fidei crederent aegra tuae.
Quae, precor, ut releves feliciter, arte reservas,
Ut posthac semper membra valere queant.
O Bucella, tuam, celeberrime, grandibus artem
Ad coelum vates laudibus usque feram.
Hippocrates alter, Podalirius alter, Apollo
Alter eris noster tempus in omne solo.*

Szarmata földről érkezte hozzánk, hogy a testiünk
rád bízassuk akár épen, akár betegen.
Óvja egészségünk s őrizze tovább medicinád,
kérlek, s szervezetiünk meg ne gyötörje a kór!
Ó Bucella, igaz költőként nagy tudományod
mennybe menesztem majd, szívbeli hála gyanánt:
Második Hippokratész, Podaleiriosz és nagy Apollón,
korszakod éke leszel szerte a földkereken!

Végül felhívja figyelmünket arra a tiszteletre és bizalomra is, amellyel Báthory István lengyel király viseltetett Bucella iránt, majd enyhe túlzással Nesztórénál is hosszabb életet kíván neki.

*Sed, venerande senex, quoniam tibi tempore nostro
Non habeat medicum Sarmatis ora parem*

*Quod Stephanus rex Bathorea de stirpe professus,
Quando tibi corpus crederet ipse suum,
Quum quoque mortalis tu sis: pia numina poscam,
Dent, superes Pylum Nestora in orbe senex*

*Ebben a században doktorból, bölcs öreg, egy sincs
szarmata földön olyan, mint te! Nem is lesz olyan!
Báthory István is rád bízta bajában a testét,
hogy mire s mennyire tart, így bizonyítva neked.
S bárha halandó vagy, kérem könyörögve imámban,
Nesztór éveit is hagyja le életedőd!*

Bocatiusz költeménye tipikus orvos- és orvostudomány-magasztaló enkómium. Paradox módon Niccolò Buccella, a jókívánságok ellenére, még az enkómium megjelenésének évében elhunyt.

A másik orvosi tárgyú Bocatiusz-vers a Sirák könyve, 1596-ban kiadott parafrázisának negyedik könyvében, „De morbis” (II. Elégia. A betegségekről) címmel látott napvilágot [8]. Bár első pillantásra úgy tűnhet, mintha különféle betegségekről szólna, valójában csak arra vonatkozóan ad tanácsokat, hogyan viselkedjék az ember, ha beteg. Bocatiusz szerint Istenhez kell segítségért fordulnia s el kell fordítani elméjét a gonosz gondolatokról.

*Prima tibi fuerit superum bene cura litandi
Placatus rediit corpora firma Deus.
Mentem avertit malis, et crimina corde repellas.*

*Engeszteld meg az égieteket, legelőbb, ha bajod van:
Égi Urunk, ha segít, tested is ép lesz, erős.
Vesd el a rosszat, a szívedből űzd messze a vak bűnt,*

Isten ekkor bizonyosan segíteni fog:

*Est opus ad miseros currere dulce Deo
Digna favore venit maiore cupido levandi
Maior, et a coelo praemia certa feret.
Sit quicumque volet dives, tollatque querelas,
Quod vix membra gravi pressa dolore trahat.*

*s lám szíves s örömet óvja a tested Urunk.
Ám aki méltóbb rá, annak több jut ki kegyéből,
s azt bővebb jutalom várja, ha bajba kerül,
gazdag lesz a szegény, s nem jajgat már soha többé
az se, kinek testét megnyomorítja a kín.*

A betegnek azért érdemes orvoshoz is fordulnia:

*I pete Poenia medicus cito gnarus in arte
Tentet Apollinea parte levare malum.*

*Jöjjön csak sebesen ki szakértő doktor, Apollón
szent tudományával hátha segít a bajon.*

Az egészséges elme és test ugyanis értékesebb az aranyból:

*Corpus et ingenium sospes mihi gratius auro:
Ditia quam misere corpora morbus habet.
Nam ego laetitiam, plus illa exposco secundam,
Non mihi sit maius quicquid hic orbis habet.*

*Testem-lelkem olyan kincs, mely drágább az aranyból:
Mily nyomorult lehet egy gazdag a kín közepett!
Boldogság se lehet nálánál lényegesebb, hisz
nincs kincs nála nagyobb széles e földkereken.*

A szerző meglepő véleménye szerint néha jobb meghalni, mint testi bajainkkal kínlódní:

*Luce carere aegram praestet quam ducere vitam
Grata loco tristi mors properata venit.*

*Inkább haljak meg, minthogy betegen nyomorogjak,
Óhajtott a halál, hogyha a lét szomorú.*

Bocatiusz szerint sem isteni, sem orvosi segítséggel nem érhető el a teljes egészség, vagyis az orvostudomány nem mindenható [9].

Bocatiusz, akárcsak humanista társai, számos ismert emberrel, köztük egy sor orvossal levelezett vagy állt személyes kapcsolatban. Sokuknak írt hosszabb-rövidebb versikéket, például Jeszenszky Jánosnak (1566–1621), a magyarországi gyökerű, tragikus sorsú orvosnak, a sziléziai orvos-költő Caspar Cunradnak (1570–1633), Ezeziel Piperellnek, Erhard Placerusnak és Andreas Curtiusnak is – utóbbiak Magyarországon működő olasz orvosok voltak.

Ezeziel Hebsacher eperjesi lelkésznek, a „Novus annus” (Bártfa, 1599) című gyűjtemény függelékében, újévi jókívánságként, egy 11 disztichonból álló „költői imáját” ajánlotta a szerző abból az alkalomból, hogy Hebsacher Georg Fabusch (műk.: 1590–1617) eperjesi doktor gondjaira bízta magát [2].

A költemény két orvos találkozásával kezdődik, az egyik lelki, a másik testi betegségeket gyógyít. Ez után kiderül, mi az orvosok célja, milyen módszerekkel kezelik betegeiket: mindkettejük közös célja azonban a gyógyítás.

*Convenere duo medici, quorum haud tamen una est
Conditio, ast decus est huius et huius idem
Iste animas curare solet, sed corpus hic, ambo
Dant miseris medica pharmaca certa manu.*

*Két orvos jött össze, habár más szakterületről,
mindkettő jeles és fontos ügyet felügyel:
Lelkeket orvosol ez, míg testet amaz, de szakértőn
nyújt nyomorultaknak mindegyik enyhületet.*

Bocatus azt kéri Krisztustól, „a lelki és testi medicina atyjától”, hogy a két orvos képes legyen együtt tevékenykedni, hiszen csak kettejük együttműködése teheti nagygyá a medicinát.

*Corporis atque animae medicinae, o Christe, repertor,
Alter ut alterius, da, modo vivat ope.
Mutua et amborum sic ars te, vere Machaon,
Laude super terras et super astra vehet.*

*Lelki s a testi bajok gyógyításának atyja te, Krisztus,
add, hogy az egyik a mászt célba segítse, ha kell.
Kettejük eggyé vált tudománya emel csakis orvost
dicsben a többi fölé, messze a csillagokig.*

Bocatus három versét ajánlotta Spillenberger Sámuelnek, a neves lőcsei orvosnak (1573–1654). Az első epigramma „Hexasticha votiva” (Bártfa, 1612) [10] című versgyűjteményében szerepelt (II. 701.):

*Fratrum fervide amor, Spillenbergere, novorum
Hungara cui medicum non habet ora parem:
Parvula in haec multam do pyxide dona salutem,
Pandorae insanam, sed cave, inesse, putes.
Dispeream idque male, fratrum carissime, salvum
Te mea si nolint vota tuosque, vale.*

*Spillenberger, drága barát, szívből szeretett társ,
jobb doktort, akinél nem követelhet e hon.
Itt e szelence ajándékképp, élvezd ezer évig,
ám ki ne nyisd: benn tán Pandora átka lapul.
Ámbár esküszöm, én sose adnék drága barátom,
benne olyat, mi neked vagy tiednek is árt.*

Lehetséges, hogy itt egy valóságos ajándék (szelence, pixis) feliratáról van szó, ám az is lehet, hogy a vers csak a műfaj szabályait követi. Spillenberger jelentőségét jelzi, hogy Bocatus Magyarországon páratlan orvosnak titulálja őt. Ez a jelző nyilván részben költői túlzás, ám azért valamiféle alapjának kellett lennie. Hiszen Spillenberger nem véletlenül nyerte el Szepes megye „fizikusi” posztját 1612-ben, Bocatus verseskönyvének megjelenési évében.

Bocatus Spillenberger és Klementis Magdaléna esküvőjének tiszteletére is önálló verseskötetet adott ki, mégpedig „Bellaria Poetica” címmel [11]. Bocatus ebben egy Epithalamiont (nászéneket) is közölt, „Aliud ad Thalasionem” (Másik dal Thalasionak) címmel. A szerző ebben azt kérdezi Thalassius (gör. Hümen) római nászistentől, mit kérjen az egybekelteknél. Thalassius olyan, nászjejszakával kapcsolatos válaszokat ad, amelyek Bocatus és Spillenberger igen szoros baráti kapcsolatára utalnak. Például:

*Doctorissa, meum venito in hortum,
hunc hortum Veneris, datum benignos,
nostras Ludia Magdalena, ludos.*

*Vestem deproperes, meum cor, et mel,
vestem deproperes (refibulatus
en Mavors ego primus), o meum cor...
Hoc et scande cupile nuda nudo,
nudinus Veneris quod imperator
vult concurrere sic movere et arma.*

*Doktorném, gyere, látogass e kertbe,
Vénusz kertje ez itt, ahol mi játszunk
játékunk, kicsi Magdaléna drágám!
Dobd hát messze ruhád, szívem szerelmem,
dobd hát messze ruhád (vagy én dobom le
elsőként, gyönyörűm, s leszek csupasz Mars)...
Bújj hozzám csupaszon csupasz szívemhez,
Vénusz ünnepe jó, s a hadvezéred
szétrobbantja a hév: csatázni kíván.”*

A gyűjtemény harmadik verse is kétértelmű erotikus utalásokban gazdag. Címe Girgillus (esetlen alak), formája disztichon és egy Spillenberger nevére (Spiel-in-Berg), illetve a Spiel/Spule (német játék, illetve gombolyag, orsó) épített szójátékon alapul.

*Aut lusum, aut fusum, fers et cognomine montem,
uxoris fusus res tua lusum amor.
Et lusum et fusum Veneris vos monte beati
exercete, sinat currere Parca diu.*

*Vénuszi játék (orsó tán?), meg hegy, mi nevedben
rejlík: ez asszonyodé, az meg (a kéj) a tied.
Adja a sors, hogy az orsóból-kéjből elegendő
jusson néktek, amíg éltek e szép hegyeken.*

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy Bocatusnak, mint kortársai zömének, mindenről, így az orvostudományról is megvolt a maga véleménye. Számos orvosi tárgyú verse bizonyítja, hogy hasznos tevékenységük miatt mélyen tisztelte az orvosokat. Közülük csak a képzeteket becsülte, akiket a görög mitológia nagyjaihoz hasonlított, míg a sarlatánokat elítélte. Minden tisztelete ellenére azonban azt ajánlotta, hogy betegség esetén mindenekelőtt Istenhez fohászkodjunk. A lelki és testi egészség egyensúlyán alapuló egészség megőrzésében az orvosok szerepét fontosnak tartotta, ám a medicina mindenhatóságáról egyáltalán nem volt meggyőződve.

Irodalom

- [1] Bocatus, J.: The complete poetical works. [Opera quae exstant omnia poetica.] 1, 2. Ed. Csonka, F. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. [Latin]
- [2] Bocatus, J.: Five books of Hungarian poems. [Hungaridos libri poematum quinque.] Jacobus Klöss, Bartphae, 1599. [Latin]
- [3] Weszprémi, I.: Short biographies of Hungarian and Transylvanian physicians. [Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia.] Centuria tertia, decas I. at II. Trattner, Viennae, 1787 (reprint: Budapest, 1970). [Latin]

- [4] *Erasmus von Rotterdam*: The praise of medicine. [Encomium artis medicae – Lob der Heilkunst.] Ed., transl. Bergdolt, K. M. nutius Verlag, Heidelberg, 2008. [Latin and German]
- [5] *Melanchthon, Ph.*: The praise of medical art. The praise of medicine. [Laus artis medicae, Encomium medicinae.] In: Opera quae supersunt. Vol. XI. Ed. Bretschneider C. G. Schwetschke et fil., Schwäbisch Hall, 1843, col. 191–202. [Latin]
- [6] *Hessus, E.*: The praise of medicine. [Laus medicinae.] In: Operum farragines duae. Schwäbisch Hall, 1539, 78a–108b. [Latin]
- [7] Double-faced medicine. *H. C. Agrippa*: Satire on medicine. *Erasmus*: The praise of medicine. Ed. and transl. by L. A. Magyar. [Kétarcú orvostudomány. *H. C. Agrippa*: Szatíra az orvosokról, *Erasmus*: Az orvostudomány dicsérete. (Szerk., ford., bev. Magyar, L. A.).] Kalligram, Pozsony, 2002. (Hungarian)
- [8] *Bocatius, J.*: Sirachs or Ecclesiasticus of Jesus, son of Sirach. [Siracides vel Ecclesiasticus Jesu, filii Sirach.] Wittenberg, 1596. [Latin]
- [9] *Taranová, E.*: Ioannes Bocatius and his poem De morbis. [Ján Bocatius a jeho elégia De morbis.] In: Dimenzie jazykového vzdelávania v neofilologických odboroch (Tradícia a súčasnosť). UK, Bratislava, 2013, 195–199. [Slovak]
- [10] *Bocatius, J.*: Votive hexasticha. [Hexasticha votiva.] Kléz, Bartpha, [1612]. [Latin]
- [11] *Bocatius, J.*: Poetical sweetmeats. [Bellaria poetica.] Ioannes Festus, Cassovia, 1616. [Latin]

(Magyar László András dr.,
Budapest, Török u. 4., 1023
e-mail: magyarlaszlo@upcmail.hu)

Ellen Notbohm–Veronica Zysk

EZEREK NAGYSZERŰ ÖTLET

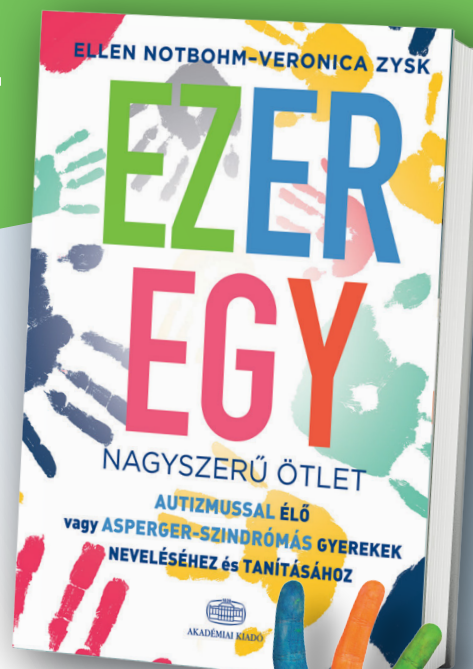
AUTIZMUSVAL ÉLŐ VAGY ASPERGER-SZINDRÓMÁS GYEREKEK
NEVELÉSÉHEZ ÉS TANÍTÁSÁHOZ

„Ha minden iskolában és családban a könyvben szereplő ötletek kis töredékét felhasználnák, beláthatatlan lehetőségek nyílnának meg előttünk, hogy javítsuk az autizmussal vagy Asperger-szindrómával élő gyermekek életminőségét. Ez pedig csodálatos dolog!”

Dr. Temple Grandin

A könyv számtalan azonnal alkalmazható ötletet kínál szülőknek és nevelőknek az alábbi területeken:

- szenzoros integráció: fejlesztőfeladatok a szabadban és bent,
- kommunikáció: szóhasználat, hallás, vizualitás, környezet,
- viselkedés: tipikus viselkedési formák és kezeléseik,
- mindennapi élet: ötletek a mindennapi szituációkhoz, a biztonság megerősítéséhez,
- szociális létezés: barátság, játék, kooperáció, érzelmek.

348 oldal, 4100 Ft
www.akademiaikiado.hu

AKADÉMIAI KIADÓ